

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 czerwca 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Paweł Księżak (przewodniczący)

SSN Maria Szczepaniec (sprawozdawca)

Arkadiusz Sopata (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z powództwa B. G.

przeciwko: G. K., J. K. i M. K.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 12 czerwca 2024 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Prokuratora Generalnego od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym Sądu Okręgowego Bielsku-Białej z 3 kwietnia 2001 r., V Ng 78/01,

- I. uchyła w całości zaskarżony nakaz zapłaty i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Bielsku-Białej;**
- II. znosi wzajemnie między stronami koszty postępowania wywołane wniesieniem skargi nadzwyczajnej.**

UZASADNIENIE

Nakazem zapłaty wydany w postępowaniu nakazowym pod sygn. V Ng 78/01 dnia 3 kwietnia 2001 r. Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej zasądził od pozwanego J. K. na rzecz powoda B. G. kwotę 32.212,85 zł z umownymi odsetkami w wysokości 1% dziennie:

1. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 29.04.2000 r. do dnia zapłaty,
2. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 01.06.2000 r. do dnia zapłaty,
3. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 01.07.2000 r. do dnia zapłaty,
4. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 01.08.2000 r. do dnia zapłaty,
5. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 01.09.2000 r. do dnia zapłaty,
6. od kwoty 3,221,29 zł od dnia 01.10.2000 r. do dnia zapłaty,
7. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 01.11.2000 r. do dnia zapłaty,
8. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 01.12.2000 r. do dnia zapłaty,
9. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 01.01.2001 r. do dnia zapłaty,
10. od kwoty 3.221,29 zł od dnia 21.01.2001 r. do dnia zapłaty,

oraz koszty procesu według norm przepisanych.

W zarzutach od nakazu zapłaty wniesionych 30 kwietnia 2001 r. pozwany wniósł o uchylenie nakazu, oddalenie powództwa i zasądzenia od powoda na rzecz pozwanego kosztów postępowania według norm przepisanych.

Pozwany w uzasadnieniu podał, iż realizacja faktur wystawionych przez powoda miała nastąpić po całkowitym i bezusterkowym wykonaniu zadania. Pozwany podniósł, iż opłacał faktury systematycznie, lecz w końcowym efekcie powód wyraźnie opóźnił realizację swoich prac, których ostatecznie nie dokończył i pozwany musiał je dokończyć we własnym zakresie.

Sąd Okręgowy w Bielsku - Białej 20 listopada 2001 r., sygn. V GC 233/01 odrzucił zarzuty pozwanego od nakazu zapłaty z uwagi na ich nieopłacenie.

Z uzasadnienia nakazu zapłaty Sądu Okręgowego w Bielsku-Białej wynika, że 11 kwietnia 2000 r. pomiędzy stronami doszło do zawarcia porozumienia, w którym pozwany zobowiązał się do zapłaty na rzecz powoda kwoty 32.212,85 zł, wynikającej z faktur nr [...]z dnia 14.01.1999 r. , faktury nr [...]1z dnia 24.04.1999 r., faktury nr [...]2z dnia 18.02.1999 r. w 10 równych ratach po 3.221,29 zł każda, w ostatnim dniu roboczym miesiąca. W przypadku zwłoki w zapłacie którejkolwiek raty powodowi należały się umowne odsetki w wysokość 1% za każdy dzień zwłoki.

W porozumieniu tym pozwany uznał swój dług w całości (§ 2 pkt 3 porozumienia).

Strony w dniu 9 października 2000 r. zawarły aneks do porozumienia, w którym uznały, że zawarte porozumienie zachowuje ważność, a zmianie uległ § 5 pkt 2, w którym określono, że w przypadku zwłoki w zapłacie którejkolwiek raty trwającej 15 dni wierzyciel ma prawo do rozwiązania porozumienia ze skutkiem natychmiastowym.

Pismem z dnia 19 stycznia 2001 r. powód wypowiedział porozumienie, w związku z niedotrzymaniem warunków umowy. Powód wezwał pozwanego do zapłaty kwoty 32.212,85 zł z tytułu nieopłaconych faktur określonych w porozumieniu z dnia 11 kwietnia 2000 r. wraz z umownymi odsetkami w wysokości 365 % w skali roku.

W dniu 13 lutego 2023 r. Prokurator Generalny wniósł skargę nadzwyczajną działając na podstawie art. 89 § 1 i § 2 u.SN w zw. z art. 115 § 1 i § 1a u.SN z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, zaskarżył nakaz zapłaty wydany przez Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej w postępowaniu nakazowym dnia 3 kwietnia 2001 r., V Ng 78/01 w całości i wniósł o jego uchylenie oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Bielsku-Białej z pozostawieniem temu sądowi rozstrzygnięcia o kosztach postępowania ze skargi nadzwyczajnej.

Prokurator Generalny na podstawie art. 89 § 1 i § 2 u.SN w zw. z art. 115 § 1 i § 1a u. SN wniósł skargę nadzwyczajną z uwagi na konieczność zapewnienia

zgodności orzeczenia z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, albowiem zasądzenie odsetek od należności głównej w wysokości 1% dziennie stanowiących kwotę 322,10 zł jest sprzeczne z zasadą sprawiedliwości społecznej oraz zasadą zaufania obywatela do państwa, z którą wiąże się bezpośrednio zasada bezpieczeństwa prawnego, które winno być rozumiane nie tylko formalnie, jako przewidywalność działań władzy publicznej, ale także jako skuteczne zabezpieczanie dóbr życiowych człowieka i jego interesów oraz realizacja prawa do sądu, w tym szczególnie ochrony przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi, jak również określonej w art. 64 ust. 2 Konstytucji RP ochrony prawnej własności.

Prokurator Generalny zaskarżył w całości nakaz zapłaty wydany 3 kwietnia 2001 r. przez Sąd Okręgowy w Bielsku- Białej w postępowaniu nakazowym V Ng 78/01.

Skarżący powołując się na art. 89 § 1 pkt 1 i 2 u.SN zaskarżonemu orzeczeniu zarzucił:

1. naruszenie określonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP prawa obywatela do sądu, wyrażającego się w prawie do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i rzetelności procesu przez zaniechanie dokonania przez sąd z urzędu oceny ważności postanowień będących podstawą roszczenia wynikającego z porozumienia z 11 kwietnia 2000 r. wraz z aneksem z 9 października 2000 r. zawartego pomiędzy B. jako wierzycielem a B.1 jako dłużnikiem, w którym dłużnik zobowiązał się do zapłaty, w przypadku zwłoki z zapłatą wierzytelności w kwocie 32 212,85 zł, odsetek umownych w wysokości 1% za każdy dzień zwłoki. W konsekwencji przez wydanie nakazu zapłaty zasądzono w całości zgłoszone powództwo, podczas gdy zapisy tego porozumienia w zakresie odsetek o charakterze lichwy, naruszały zasadę swobody umów z art. 353¹ k.c., były sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, a przez to nieważne na zasadzie art. 58 § 2 k.c. i wskazywały na bezzasadność powództwa w tej części, uniemożliwiając tym samym wydanie nakazu zapłaty,

2. naruszenie w sposób rażący:

1. prawa materialnego tj. art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 1 i § 3 k.c. poprzez ich niewłaściwe zastosowanie i uznanie, że porozumienie z 11 kwietnia 2000 r. wraz z aneksem z 9 października 2000 r. zawarte pomiędzy B. jako wierzycielem a B.1 jako dłużnikiem, w którym dłużnik zobowiązał się do uregulowania w przypadku zwłoki z zapłatą wierzytelności w kwocie 32 212,85 zł odsetek umownych w wysokości 1% za każdy dzień zwłoki, jest w całości ważne, jako zgodna z zasadą swobody umów, podczas gdy jego treść i cel z uwagi na zawarte w § 5 porozumienia dotyczące zastrzeżenia wysokości odsetek mających charakter lichwy są sprzeczne z celem i naturą stosunku, a także z zasadami współżycia społecznego i w tym zakresie umowa jest nieważna na zasadzie art. 58 § 1 k.c. w zw. z § 3 k.c., jako sprzeczna z ustawą;
2. prawa procesowego tj. art. 480¹ § 1 i 2 k.p.c. w zw. z art. 485 § 1 k.p.c. (w brzmieniu obowiązującym na dzień orzekania, tj. 3 kwietnia 2001 r.) w zw. z art. 201 k.p.c. w zw. z art. 202 k.p.c. poprzez ich błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie wyrażające się w wydaniu nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym albowiem z treści pozwu i dołączonych do niego dokumentów w sposób oczywisty wynikało, że roszczenie skierowane wobec pozwanego nie mogło być w całości uznane za udowodnione, gdyż w zakresie żądania wskazanej w nim wysokości odsetek było oczywiście bezzasadne, albowiem było nieważne na zasadzie art. 58 § 1 i § 3 k.c., jako sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym przepisem art. 353¹ k.c., brak więc było podstaw do wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym.

Prokurator Generalny powołując się na art. 91 § 1 u.SN oraz na podst. art. 388 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. w zw. z art. 95 ust. 1 u.SN wniósł o uchylenie zaskarżonego nakazu zapłaty w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Bielsku-Białej z pozostawieniem temu sądowi rozstrzygnięcia o kosztach postępowania ze skargi

nadzwyczajnej oraz o wydanie przez Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej postanowienia o wstrzymaniu wykonania zaskarżonego nakazu zapłaty w związku z wniesieniem skargi nadzwyczajnej od tego orzeczenia do czasu ukończenia postępowania wywołanego przez jej wywiedzenie, z uwagi na grożącą pozwanym niepowetowaną szkodę wynikającą z prowadzonego postępowania egzekucyjnego przez Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w Bielsku-Białej – A. M. pod sygn. Km [...].

Sąd Najwyższy, zważył co następuje:

Zgodnie z treścią art. 89 § 1 u.SN skarga nadzwyczajna może zostać wniesiona od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie. Oczywiste jest więc, że przedmiotem zaskarżenia może być nakaz zapłaty wydany w postępowaniu nakazowym, który ma skutki prawomocnego wyroku (art. 494 § 2 k.p.c.). Nakaz zapłaty wydany przez Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej 3 kwietnia 2001 r. nie został skutecznie zaskarżony i uprawomocnił się, zatem pierwszy warunek dopuszczalności skargi został spełniony.

Ponadto, skarga nadzwyczajna jest dopuszczalna, jeżeli orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia (art. 89 § 1 in fine u.SN). W ocenie Sądu Najwyższego, nakaz zapłaty wydany przez Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej 3 kwietnia 2001 r., biorąc pod rozwagę podstawę skargi, może być wyeliminowany z obrotu prawnego jedynie w drodze skargi nadzwyczajnej. Sąd Najwyższy nie dostrzega w szczególności możliwości uchylenia tego nakazu w drodze skargi o wznowienie postępowania (art. 401-404 k.p.c.), skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ § 1 - 3 k.p.c.), a także wniosku przewidzianego w art. 96 § 1 u.SN.

Skargę nadzwyczajną, co do zasady, można wnieść w terminie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona skarga kasacyjna - w terminie roku od dnia jej rozpoznania (art. 89 § 3 u.SN). Jednak zgodnie z art. 115 § 1 u.SN w okresie 6 lat od dnia wejścia w życie u.SN, tj. do 3 kwietnia 2024 r. (art. 136 u.SN), skarga nadzwyczajna może

być wniesiona od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. W takim wypadku przepisu art. 89 § 3 zd. 1 u.SN nie stosuje się.

Nakaz zapłaty został wydany 3 kwietnia 2001 r. przez Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej uprawomocnił się na skutek odrzucenia sprzeciwu po dniu 17 października 1997 r., a przed upływem 6 lat od dnia wejścia w życie ustawy o Sądzie Najwyższym. Zastosowanie innych środków nadzwyczajnych nie było możliwe. Nie budzi więc wątpliwości uprawnienie skarżącego do wniesienia tej skargi, dochowanie terminu na jej wniesienie i jej dopuszczalność z perspektywy ustawowych ograniczeń w zakresie przedmiotowym zaskarżanych orzeczeń (art. 89 § 3 i art. 115 § 1 u.SN).

Sąd Najwyższy zgodnie z art. 398¹³ § 1 k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN rozpoznaje skargę nadzwyczajną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw; w granicach zaskarżenia bierze z urzędu pod rozagę nieważność postępowania.

Skarga nadzwyczajna została oparta na zarzucie rażącego naruszenia przez Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej prawa materialnego (art. 353¹ k.c.), powodującego nieważność umowy pożyczki w zakresie ustalenia lichwiarskich odsetek za opóźnienie (art. 58 § 3 k.c.), oraz będące jego konsekwencją rażącego naruszenia prawa procesowego, to jest art. 485 § 1 i 2 k.p.c. (w brzmieniu obowiązującym w dniu orzekania) przez wydanie nakazu zapłaty, mimo nieważności umowy odnośnie do tak ustalonych odsetek.

Nie ulega zatem wątpliwości, że istota zarzutu skargi nadzwyczajnej sprowadza się do oceny dopuszczalności stosowania ograniczeń w ustalaniu przez strony granic należnych zobowiązań w zakresie odsetek. W doktrynie prawa cywilnego odsetki opisuje się zazwyczaj jako świadczenie uboczne w postaci określonej kwoty środków pieniężnych, czy też rzeczy oznaczonych co do gatunku, przy czym wielkość należnych odsetek ustala się biorąc pod uwagę dwie wartości: ułamek kapitału (tj. w stosunku do wartości sumy), najczęściej wyrażony procentowo oraz okres czasu przez który kapitał oddany został do korzystania (tj. czasu użycia tej sumy), co sprowadza odsetki do formy wynagrodzenia za możliwość korzystania ze środków pieniężnych osoby trzeciej. W późniejszych opracowaniach zwracano

uwagę także na waloryzacyjną funkcję odsetek (zob. np. Z. Radwański, Zobowiązania - część ogólna, Warszawa 2003, s. 73).

Należy przede wszystkim zauważyć, że ze względu na datę zawarcia umowy, będącej podstawą wydania zaskarżonego nakazu zapłaty (11 kwietnia 2000 r.), nie znajdują zastosowania, w realiach niniejszej sprawy, przepisy ograniczające możliwości zastrzegania w treści czynności prawnej odsetek wyższych niż maksymalne, tj. art. 359 § 2¹ i 2² k.c. (w zakresie odsetek kapitałowych) oraz art. 481 § 2¹ i 2² k.c. (w zakresie odsetek za opóźnienie). Zawarcie przedmiotowej umowy przypadło zatem na okresowy brak unormowań wprost określających wysokość odsetek maksymalnych, tj. limitujących ich górną dopuszczalną granicę.

Artykuł 359 § 3 k.c. stanowi, że wysokość odsetek ustawowych określa rozporządzenie Rady Ministrów. Rozporządzenie to może zakazać zastrzegania, jak również pobierania odsetek wyższych od tych, które określa jako maksymalne. Tymczasem obowiązujące w dacie wydawania zaskarżonego nakazu zapłaty Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 października 2000 r. w sprawie określania wysokości odsetek ustawowych nie zawierało zakazu naliczania odsetek wyższych niż określone przez przedmiotowe rozporządzenie jako maksymalne.

Brak szczegółowych przepisów limitujących maksymalną wysokość dopuszczalnych odsetek rodzi konieczność rozważenia, czy w okresie poprzedzającym ich ustanowienie, kwestia ta objęta była całkowitą swobodą kontraktową, czy winna podlegać jednak ograniczeniom. W realiach niniejszej sprawy, należy w szczególności rozważyć, czy przyjęcie w porozumieniu ustalenia odsetek w wysokości 1% dziennie stanowiących kwotę 322,10 zł za każdy dzień opóźnienia w płatności jest sprzeczne z celem i naturą tej umowy oraz z zasadami współżycia społecznego oraz czy stanowi - jak twierdzi Prokurator Generalny - rażące naruszenie art. 353¹ k.c., w związku z art. 58 § 1 i § 3 k.c.

Przepis art. 353¹ k.c. stanowi, że „strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiał się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego”. Według znaczenia językowego „właściwość” oznacza „to, co jest charakterystyczne dla danej osoby lub rzeczy” lub „cechę tego, co właściwe, odpowiednie”,

zaś znaczenie słowa „natura” sprowadza się do „zespołu cech charakterystycznych dla określonych zjawisk, przedmiotów itp.” i przesądza o tożsamości danego stosunku prawnego. Oznacza to, że zarówno w języku potocznym, jak i prawnym znaczenie użytych wyrazów jest podobne i można posługiwać się nimi zamiennie. W doktrynie prawa cywilnego pojęcie to jest rozumiane jednak niejednolicie. Prezentowane jest stanowisko charakteryzujące się dążeniem do wykorzystywania „natury stosunku prawnego” w celu ochrony „słuszności kontraktowej”, co zbliża jego rozumienie do klauzuli zasad współżycia społecznego. Przy takim ujęciu wskazuje się, że „właściwość (natura)” danej umowy jest zachowana, gdy realizuje ona wynikający z przepisów i utrwalony w praktyce obrotu „sens gospodarczy” i „wewnętrzną równowagę aksjologiczną” w rozkładzie praw i obowiązków stron (zob. M. Safjan, Zasada swobody umów (Uwagi wstępne do art. 353¹ k.c.), Państwo i Prawo 1993, nr 4; także: J. Guść, O właściwości (naturze) stosunku prawnego, Państwo i Prawo 1997, nr 4; także: M. Szczygiał, Właściwość (natura) stosunku zobowiązaniowego jako ograniczenie zasady swobody umów, Palestra 1998, nr 7-8; także: R. Trzaskowski, Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 3531 k.c., Warszawa 2005, s. 275-295).

W uzasadnieniu wyroku z 21 maja 2004 r., III CK 47/03, Sąd Najwyższy stwierdził, że odwołanie do natury stosunku prawnego należy rozumieć jako: „nakaz respektowania podstawowych cech stosunku kontraktowego, które stanowią o jego istocie”. W świetle powyższych poglądów wydaje się zatem, że o ile rozumienie „natury stosunku prawnego” może być nieco szersze, to niewątpliwie podstawowe cechy stosunku kontraktowego (umowy nazwanej) opisane w ustawie muszą zawsze zostać zachowane.

Zgodnie z art. 917 k.c. przez ugodę strony czynią sobie wzajemne ustępstwa w zakresie istniejącego między nimi stosunku prawnego w tym celu, aby uchylić niepewność co do roszczeń wynikających z tego stosunku lub zapewnić ich wykonanie albo by uchylić spór istniejący lub mogący powstać.

W porozumieniu z 11 kwietnia 2000 r. strony ustaliły, że dłużnik w przypadku zwłoki w zapłacie którejkolwiek z 10 rat, na które rozłożono kwotę 32 212,85 zł zobowiązuje się także do uiszczenia na rzecz wierzyciela odsetek w wysokości 1% dziennie (§ 5 ust. 1 porozumienia). Odsetki stanowiły zatem dla wierzyciela

rodzaj pieniężnej rekompensaty za zwłokę w płatności, tj. *de facto* za opóźnienie w zwrocie kapitału należnego wierzycielowi.

Przy pożyczkach pieniężnych odpłatnych (umowy mające za przedmiot odpłatne gospodarowanie cudzym kapitałem) wynagrodzenie ma zwykle postać oprocentowania. Oprocentowanie, w przypadku występowania bądź prognozy inflacji, może mieć dodatkowo funkcję wyrównawczą (waloryzacyjną), co wpływa na jego wysokość. W chwili zawarcia przedmiotowego porozumienia, tj. w 2000 r. inflacja wynosiła w stosunku rocznym 10,1%.

W ocenie Sądu Najwyższego, jeśliby wobec umowy została zastosowana występująca w literaturze koncepcja „natury stosunku prawnego” uwzględniająca „użyteczność”, „racjonalność”, sens społeczno-gospodarczy ugody zakładający poszanowanie interesów każdej ze stron to, zastrzeżenie odsetek w wysokości 1% zobowiązania dziennie, prowadzi do wniosku, że umowa pozostawała w sprzeczności z zasadami słuszności. Należy także podkreślić, że ocena „słuszności” umowy jest dokonywana w ramach drugiego kryterium oceny z art. 353¹ k.c. tzn. zgodności bądź jej braku z zasadami współżycia społecznego.

Jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00, „[w]edług hipotezy art. 353¹ k.c., zasady współżycia społecznego ograniczają swobodę kontraktową (...). Pozostawienie stronom swobody określenia wysokości odsetek, gdy ich źródłem jest ustawa, jak i wówczas, gdy dopuszczalność ich wynika z umowy, nie uchyla kontroli tych stosunków prawnych formowanych w warunkach wolności gospodarczej pod kątem klauzul ogólnych, zabezpieczających obrót gospodarczy przed zjawiskami patologicznymi, które mimo pozornej zgodności z innymi przepisami nie mogą doznawać ochrony ze strony państwa”.

W wyroku z 23 lutego 2017 r., V CSK 230/16 Sąd Najwyższy podkreślił, że zasady współżycia społecznego to swoisty system norm pozaprawnych, konkretnych i powszechnie przyjmowanych, jako ogólne normy społeczne, które mają służyć „realizacji sprawiedliwości w znaczeniu materialnoprawnym, będącej wartością konstytucyjną (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP)”. Z innego jeszcze orzeczenia Sądu Najwyższego wynika, że poprzez odwoływanie się do zasad współżycia społecznego chodzi o „zapobieganie stosowaniu prawa w sposób

prowadzący do skutków niemoralnych lub rozmiągających się zasadniczo z celem, dla którego dane prawo zostało ustanowione” (wyrok Sądu Najwyższego z 3 lipca 2015 r., IV CSK 595/14). Zarzut podniesiony przez Prokuratora Generalnego w skardze nadzwyczajnej sprowadza się przede wszystkim do wskazania, że odsetki ustalone w porozumieniu z 11 kwietnia 2000 r. mają w rzeczywistości charakter „lichwiarski” i są sprzeczne z celem i naturą ugody, a także z zasadami współżycia społecznego.

W wyroku z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00 Sąd Najwyższy przypomniał o konieczności dokonywania oceny, czy w danym stanie faktycznym nie występuje naruszenie zasad współżycia społecznego, które obejmują między innymi zakaz lichwy. Sąd Najwyższy zdefiniował lichwę, jako „zastrzeganie wysokich odsetek, przysparzających nadmiernych w danych stosunkach i nie usprawiedliwionych zysków osobom dysponującym kapitałem obrotowym [...], a prowadzących do niewypłacalności dłużników”. W tym okresie ocena, czy w konkretnym wypadku zachodzi przypadek praktyk lichwiarskich, czy usprawiedliwiona ochrona interesu pożyczkodawcy, została zatem pozostawiona sądom orzekającym na podstawie klauzul generalnych z uwzględnieniem znajomości zjawisk ekonomicznych i społecznych i doświadczenia życiowego (M. Lemkowski, Lichwa. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00, Przegląd Prawa Handlowego 2004, nr 10, s. 47 i przywoływana tam literatura).

Sąd Najwyższy zalecał także uwzględnianie funkcji odsetek, dokonanie oceny stosunku odsetek za opóźnienie do inflacji oraz porównanie korzyści z odsetek z zyskami możliwymi do osiągnięcia w ramach normalnej, rzetelnie prowadzonej działalności gospodarczej (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00). W innym orzeczeniu Sąd Najwyższy stwierdził, że „postanowienie umowy zastrzegające rażąco wygórowane odsetki jest nieważne w takiej części, w jakiej - w okolicznościach sprawy - zasady współżycia społecznego ograniczają zasadę swobody umów (art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 2 i 3 k.c.)” (wyrok Sądu Najwyższego z 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00).

Przekładając powyższe kryteria do realiów niniejszej sprawy należy wskazać, że § 5 ust. 1 porozumienia przewidywał odsetki za „zwłokę” w spłacie kapitału. Porozumienie nie uzależniało obowiązku zapłaty odsetek umownych od tego,

czy nieterminowa spłata będzie wynikała z okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność (jego wina). Można zatem przyjąć, że odsetki w wysokości 1% dziennie stanowiące kwotę 322,10 zł za każdy dzień opóźnienia w płatności zostały w istocie zastrzeżone za opóźnienie (art. 481 § 1 k.c.). Oznacza to, że odsetki za zwłokę wynoszą w ujęciu rocznym 117.566,50 zł.

W tym kontekście należy przypomnieć, że według danych Głównego Urzędu Statystycznego średnioroczna inflacja w roku 2000 wynosiła 10,1%. Tymczasem wysokość odsetek ustawowych, określanych przez Radę Ministrów na podstawie delegacji zawartej w art. 359 § 3 k.c., w okresie od 15 maja 1999 r. do 13 października 2000 r. wynosiła 21% w ujęciu rocznym (rozporządzenie Rady Ministrów z 11 maja 1999 r. w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych (Dz.U. nr 43, poz. 429). Odsetki należne wierzycielowi na podstawie porozumienia z 11 kwietnia 2000 r. były zatem trzykrotnie wyższe niż inflacja oraz ponad siedemnastokrotnie wyższe od odsetek ustawowych.

W ocenie Sądu Najwyższego wysokość ustalonych przez strony w porozumieniu odsetek za opóźnienie w spłacie zobowiązania w wysokości 1% dziennie pozwala przyjąć, że miały charakter lichwiarski. Tym samym uznać należy, że art. 353¹ k.c. został naruszony.

Zgodnie z ukształtowaną linią orzecniczą Sądu Najwyższego, jeżeli umowa zastrzegającą nadmiernie wygórowane odsetki została - tak jak w sprawie niniejszej - zawarta przed 20 lutego 2006 r., ocena jej ważności odbywa się na płaszczyźnie art. 353¹ k.c. Za nieważne w myśl art. 58 § 2 k.c. mogą zostać uznane w szczególności odsetki zastrzeżone w umowie pożyczki - zarówno te stanowiące wynagrodzenie za wynagrodzenie z kapitału, jak i odsetki za opóźnienie (zwłokę) w zwrocie kwoty pożyczki. Z analizy orzecznictwa wynika, że za nadmiernie wygórowane uznawał Sąd Najwyższy odsetki umowne już od wysokości 0,5% dziennie, tj. 185% rocznie (wyrok Sądu Najwyższego z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00, z aprobowanymi glosami A. Stelmachowskiego, Orzecznictwo Sądów Polskich 2001, nr 3, poz. 48 oraz M. Lemkowskiego, dz. cyt., s. 46 i nast., por. także wyroki z 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00; z 27 listopada 2003 r., III CK 152/02; z 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04; z 4 listopada 2005 r., V CK 162/05; z 6 grudnia 2007 r., IV CSK 320/07; z 29 kwietnia 2010 r., IV CSK 370/09; z 8 maja 2014 r.,

V CSK 376/13; z 6 kwietnia 2017 r., III CSK 174/16; z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19; a także uchwałę Sądu Najwyższego z 15 marca 2018 r., III CZP 107/17).

Nakaz zapłaty może być wydany, jeżeli sąd uzna, że okoliczności uzasadniające dochodzenie roszczenia są udowodnione w całości dołączonymi do pozwu dokumentami urzędowymi lub prywatnymi. W razie braku podstaw do wydania nakazu zapłaty postępowanie toczy się w trybie zwykłym (art. 485 § 1 i 2 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym w dacie orzekania). Jednakże z dołączonego do pozwu dokumentu, tj. porozumienia z 11 kwietnia 2000 r. w sposób oczywisty wynikało, że roszczenie skierowane wobec pozwanego nie może być w całości uznane, gdyż w zakresie wysokości odsetek roszczenie było ono oczywiście bezzasadne. W ocenie Sądu Najwyższego w umowie zastrzeżono nadmiernie wygórowane odsetki, a zatem były one objęte sankcją nieważności z mocy art. 58 k.c. W przypadku więc, gdy podstawa umowna żądania pozwu jest częściowo sprzeczna z obowiązującymi przepisami prawa, a mianowicie z art. 353¹ k.p.c., brak było możliwości wydania nakazu zapłaty wobec części roszczenia i oddalenie pozwu w pozostałym zakresie, lecz koniecznym było skierowanie sprawy na rozprawę. Bezspornie istniały więc podstawy do zastosowania art. 485 § 1 i 2 k.p.c.

Skarga nadzwyczajna może zostać uwzględniona, jeżeli orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie (art. 89 § 1 pkt 2 u.SN).

O randze zasad współzycia społecznego świadczą konsekwencje, jakie ustawodawca nadał ich naruszeniu. Otóż, bezwzględny charakter normy ujętej w art. 58 § 2 k.c. pozwala uznać, że ustawodawca przesądził również kwestię wagi (istotności) naruszania zasad współzycia społecznego. Inaczej mówiąc, stwierdzenie sprzeczności czynności prawnej z ww. zasadami - na mocy rozstrzygnięcia ustawodawcy - zawsze, co do zasady, jest nacechowane wysokim stopniem ich naruszenia. Z kolei podstawy do stwierdzenia naruszenia w sposób rażący klauzuli generalnej zasad współzycia społecznego w niniejszej sprawie dawało zarówno przywołane powyżej, a istniejące w momencie rozstrzygania o nakazie zapłaty, orzecznictwo Sądu Najwyższego, jak i ówczesna doktryna prawa.

Niezastosowanie art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 1 i § 3 k.c. doprowadzić może pozwanych jako spadkobierców dłużnika zalegającego z zapłatą (strony porozumienia) do znacznego uszczerbku w sferze majątkowej, powodując obciążenie ich zobowiązaniem przewyższającym pierwotny dług w dacie redagowania skargi nadzwyczajnej osiemdziesięciokrotnie (odsetki w dacie redagowania skargi nadzwyczajnej, tj. 13 lutego 2023 r. wynosiły 2 591 523,78 zł). Uregulowanie tak wysokiej należności, która w dodatku nie została wygenerowana ich działaniem jest dalece niesprawiedliwa, a w istocie rzeczy niemożliwa do zrealizowania.

W ocenie Sądu Najwyższego Sąd Okręgowy w Bielsku- Białej dopuścił się naruszenia art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 1 i § 3 k.c., które miało bezsprzecznie rażący charakter (art. 89 § 1 pkt 2 u.SN).

Prokurator Generalny zarzucił zaskarżonemu orzeczeniu także rażące naruszenie przepisów prawa procesowego, tj. art. 485 § 1 i 2 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym w dacie orzekania, przez jego niewłaściwe zastosowanie. Po pierwsze, nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym od chwili wydania stanowi tytuł zabezpieczenia (art. 492 § 1 k.p.c.). Po drugie - inaczej niż sprzeciw od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym - zarzuty od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym nie mają charakteru anulacyjnego (ich wniesienie nie powoduje utraty mocy przez nakaz w zaskarżonej części - por. art. 493 i art. 505 k.p.c.). Dlatego to, czy zachodzą podstawy do wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym, należy oceniać rygorystycznie - tym bardziej, że w dacie wydania przedmiotowego nakazu zapłaty z 3 kwietnia 2001 r. podstawy wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym były (i są nadal) bardziej skonkretyzowane niż podstawy wydania nakazu w postępowaniu upominawczym.

W ocenie Sądu Najwyższego uzasadniony jest zarzut rażącego naruszenia art. 485 § 1 i 2 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym w dacie orzekania, to jest 3 kwietnia 2001 r. przez jego niewłaściwe zastosowanie, co skutkowało wydaniem nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym (uwzględniającego roszczenie pozwu w całości) mimo braku ku temu podstaw. Wydanie nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym bez dostatecznych podstaw stanowi bowiem rażącą wadliwość.

Zaistnienie szczegółowej podstawy skargi nadzwyczajnej uprawnia do przeprowadzenia weryfikacji, czy jej naruszenie doprowadziło do ziszczenia się ogólnej przesłanki funkcjonalnej skargi nadzwyczajnej.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego również wskazuje się, że art. 2 Konstytucji RP jest adresowany do Rzeczypospolitej Polskiej, a więc do wszystkich jej organów (zob. też wyrok Sądu Najwyższego z 13 kwietnia 2005 r., IV CK 663/04), w tym sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. Musi on być zatem rozumiany w ten sposób, że w demokratycznym państwie prawnym sądy są obowiązane urzeczywistniać zasady sprawiedliwości społecznej, a ich orzeczenia powinny być słuszne, to znaczy zgodne z podstawowymi zasadami etycznego postępowania i z wartościami powszechnie uznawanymi w kulturze polskiego społeczeństwa. Kierowanie się przez sądy zasadami słuszności pozwala na pogodzenie dwóch z pozoru sprzecznych postulatów, tj. z jednej strony wynikającej ze słuszności miary etycznej, która powinna być zawsze ta sama, tak by skutki prawne różnych zdarzeń były stosunkowo równe, z drugiej zaś strony dążenia do indywidualnego traktowania każdego przypadku (wyrok Sądu Najwyższego z 20 marca 2009 r., II CSK 602/08). Tak rozumiana zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej stanowi dla Sądu Najwyższego dyrektywę pomocną przy rekonstrukcji treści zasad współżycia społecznego, co prowadzi do przywoływanych już ustaleń, zgodnie z którymi przez zasady współżycia społecznego należy rozumieć podstawowe zasady etycznego i uczciwego postępowania (zob. wyroki Sądu Najwyższego z 12 stycznia 1999 r., I CKN 971/97; także z 28 listopada 2001 r., IV CKN 1756/00 oraz z 23 maja 2013 r., IV CSK 660/12).

Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej wydając zaskarżony nakaz zapłaty doprowadził do zaburzenia istniejących ówczesnie stosunków społecznych, a wydane orzeczenie godzi w poczucie społecznej sprawiedliwości. Wydanie nakazu zapłaty uwzględniającego rażąco wygórowane odsetki narusza także zasadę zaufania obywatela do państwa i podważa jego bezpieczeństwo prawne. W ocenie Sądu Najwyższego dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej w rozumieniu art. 89 § 1 *in principio* u.SN konieczne jest uchylenie nakazu zapłaty w całości.

Jednocześnie, zdaniem Sądu Najwyższego, na przeszkodzie uwzględnieniu skargi nadzwyczajnej nie stoi treść art. 115 § 2 u.SN. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli zachodzą przesłanki wskazane w art. 89 § 1 u.SN, a zaskarżone orzeczenie wywołało nieodwracalne skutki prawne, w szczególności jeżeli od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia upłynęło 5 lat, a także jeżeli uchylenie orzeczenia naruszyłoby międzynarodowe zobowiązania Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Najwyższy ogranicza się do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa oraz wskazania okoliczności, z powodu których wydał takie rozstrzygnięcie, chyba że zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji RP przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN. Co prawda od wydania zaskarżonego nakazu upłynęło już ponad 5 lat, co w świetle art. 115 § 2 u.SN stanowi samodzielną podstawę uniemożliwiającą jego uchylenie (jest to szczególna postać stanu nieodwracalnych skutków prawnych), to - według Sądu Najwyższego - konieczność ochrony praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji przemawiają za wydaniem orzeczenia, o jakim mowa w art. 91 § 1 u.SN.

Z tych względów Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 u.SN w zw. z art. 398²¹ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN oraz w zw. z art. 2 Konstytucji RP, uchylił w całości nakaz zapłaty przekazując sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Bielsku-Białej.

Jednocześnie, koszty postępowania wywołanego wniesieniem skargi nadzwyczajnej Sąd Najwyższy zniósł wzajemnie między stronami na podstawie art. 398¹⁸ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN.

[SOP]

[ał]